

EKSKLUZIVNO Milčo Mančevski, autor filma "Prije kiše",

Djelo je najvažnije, a on je mogao biti s Marsa

Razgovarala: Jadranka Dizdar

Svi filmovi ovog svestranog i velikog umjetnika nagrađeni su međunarodnim priznanjima, prikazani su na preko 200 festivala i distribuirani u više od 50 zemalja širom svijeta. Poznati filmaš Milčo Mančevski 1959. rođen je u Skoplju u Makedoniji, a već godinama živi i radi u New Yorku, gdje danas predaje filmsku režiju. Ekskluzivno za naš list otkriva kako doživljava globalnu slavu, što misli o filmovima snimljenim o zbivanjima u ex-Yu '90-ih, pojašnjava svoje viđenje tradicije, a odgovara i na pitanje o Sarajevu Film Festivalu, koji je i osobno podržao dolaskom 1995. i sudjelovanjem u prvom izdanju ove sada etablirane međunarodne manifestacije.

? "Pet kapi sna" naziv je Vaše izložbe fotografija održane u Zagrebu. Što sanja Milčo Mančevski, imate li neostvareni san koji biste željeli ostvariti?

- Tražim ga. Ono što sam ranije sanjao, to sam i ostvario, pa sam se u jednom trenutku našao bez sna. Ali, pošto ja u principu nisam čovjek koji je zadovoljan postignutim, uvijek mi nešto fali. Najvažnije od svega mi je što sam se izborio za neku slobodu - ljudsku, kreativnu, financijsku, političku, filozofsku... Sad mi je pitanje što s tom slobodom. Pravim filmove koji me interesuju kao autora, čak i ako su ezoterični ili pomalo radikalni. Bavim se fotografijom koja mi nije profesija, već mi je poezija. Puno putujem, pa se onda radujem kad se vratim kući...

Skupa igračka

? Vaše fotografije podsjećaju na filmske kadrove, no izjavili ste da fotografiju na neki način volite više nego film. Što Vas toliko privlači mediju fotografije?

- Kad radim fotografiju, ne moram da se unaprijed objasnim, smijem biti spontan. Kod filma je, nažalost, teško biti spontan, takva je priroda filma. Moraš ga prilično precizno isplanirati, financirati, radiš sa puno ljudi, sa složenom tehnikom i tehnologijom... Film je skupa igračka, i to ga opterećuje. Od filma se očekuje da bude viđen od puno ljudi, jer on puno košta, a i takva je navika. Pošteno je da film vrati

USPJEH I SLAVA

Ne smiješ se žaliti na uspjeh i na slavu, makar oni sa sobom donijeli i dodatan napor, dodatna očekivanja, zlonamjerne ljude ili čak i stalkere, prepredenjake. Moraš se podsjetiti da puno dobrih ljudi iskreno voli ono što radiš, a to nije mala stvar

pare koje su u njega uložene, ali nije uredu kad zarada postane jedini cilj. Neke stvari nisu na prodaju. Naprimjer, autorski integritet, ili ljepota, kao što nisu na prodaju jedno dijete, ili ljubav.

? Filmska režija uključuje komunikaciju s mnogo ljudi, umjetnički fotograf radi u samoći, kako funkcionirate u ovim transformacijama?

- Nisam ekstrovertan čovjek, a kod fotografije smo nasamo samo ja i fotoaparat, pa mi to dobro dođe. Lakše je eksperimentirati kad ste oči u oči sa autorskim djelom i ne morate ga čitavo vrijeme objašnjavati. Pomalo zavidim slikarima i pjesnicima na autorskoj samoći, i kad radim fotografiju, imam osamu koja mi omogućava da se igram. A bez igre nema umjetnosti. Nakon igre dolazi puno upornog i disciplinovanog rada na samom umjetničkom djelu, ali to je tek nakon toga što je igra stvorila embrion djela.

? U Zagrebu ste dočekani kao slavni redatelj slavnog filma "Prije kiše" koji ste snimili prije gotovo 18 godina. Za ovaj film dobili ste više od 30 nagrada širom svijeta, The New York Times svrstao

je "Prije kiše" među 1.000 najboljih filmova ikada snimljenih. Vi ste redatelj i TV serije "The Wire" koja je ovdje prikazana s ogromnim uspjehom. Ipak, film "Prije kiše" ističe se kao najveći adut vaše karijere. Je li teško nastaviti raditi nakon takvog uspjeha, kako promišljate, doživljavate slavu?

- Svakako da nije jednostavno. Doživio sam u razmaku od šest mjeseci da od autora kome su vraćali scenarija neotvorena i nepročitana dođem u situaciju da me Robert Redford zove i da me ubjeđuje da on bude producent mog sljedećeg filma. Bilo je malo kao da te mazga mlatnula kopitom. Filmovi koje sam snimio poslije "Prije kiše" su autorski bezobrazniji, ali i ezoteričniji, nisu tako pitki za gledaoca kao "Prije kiše". Išao sam dalje. Koncentrisao sam se na svoj rad i umjetnost, a ne na tuđa očekivanja. Pitkost ili popularnost djela nemaju veze sa dubinom ili kvalitetom. Autor vodi dijalog samo sa djelom, a ne sa publikom ili kritikom. Lakše je prevariti publiku ili kritiku nego djelo samo! Ipak, čak i ako uspiješ fokusirati se samo na djelo, svjestan si očekivanja koje drugi ljudi, posebno oni dobronamjerni, imaju od tebe.

Ti, odnosno tvoje djelo, sad su i njihovi, pos-tao si dio njih na jedan lijep način, oni te doživljavaju kao člana obitelji. Ako si odgovoran, to neminovno stvara opterećenje. Naravno, to opterećenje možeš iskoristiti kao motivaciju za daljnji rad, ali u svakom je slučaju u pitanju opterećenje. Ljepše je stvarati u samoći, a meni je rad odjednom postao strašno javan - na samo snimanje su dolazili novinari iz Guardian, International Herald Tribune, ambasadori i ministri... u jednom smo trenutku imali goste svaki dan. Ovo je bilo prije nego što je film uopšte završen. O cirkusu kad se film pojavi da i ne govorimo. Od mene se očekivalo da objašnjavam i zastupam Balkan. "Prije kiše" je bio izuzetno dobro primljen od raznolike publike - od običnih gledalaca koji su iz dvorane izlazili bukvalno sa suzama na licu, do akademske publike i holivudskih producenata, i to se veoma rijetko dešava. Trebalo mi je vremena da nađem svoj balans, da zaključim da želim raditi svoje filmove, a ne one koje mi je nudio Hollywood ili koje su festivali očekivali od mene. Ne smiješ se žaliti na uspjeh i na slavu, makar oni sa sobom donijeli i dodatan napor, dodatna očekivanja, zlonamjerne ljude ili čak i stalkere, prepredenjake. Moraš se podsjetiti da puno dobrih ljudi iskreno voli ono što radiš, a to nije mala stvar.

? Može li neki mladi redatelj s ovih prostora ponoviti vaš uspjeh, što je za to presudno?

- Svakako. Mislim da je svijet otvoren za dobre filmove iz ovih krajeva. U neku je ruku čak i lakše biti primijećen sa filmom iz ovih krajeva negoli sa filmom iz velike kinematografije. Filmovi lako prelaze granice. E, sad, tu postoji druga opasnost - festivalska publika, kritika, a bogami i bioskopska publika iz zemalja razvijenijih kinematografija često očekuje od autora iz manjih kinematografija, iz drugih kultura, da prelomi svoju kulturu kroz njihovu prizmu, da je prikaže onakvu kakvu je oni očekuju, a u ekstremnim slučajevima da od sebe i svoje kulture pravi egzotičnu predstavu. Ponekad ta publika nije spremna da primi veliki film iz male zemlje ako im on drži lekciju iz estetike ili filozofije. Ja insistiram da moji filmovi i zanatski i tematski i formalno i strukturalno pripadaju svjetskoj baštini, da se nadopunjuju filmovima svjetske kinematografije, da budu uzor bilo ko-

Bilo mi je stalo da dođem u Sarajevo i da ov

o umjetnosti, ratovima i Balkanu

nda autor: Michelangelo

Svjetski slavan filmski redatelj nedavno se u zagrebačkoj Galeriji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti predstavio senzacionalnom samostalnom izložbom umjetničkih fotografija. Slavu svjetskog glasa stekao je filmom "Prije kiše", ali i nezaboravnom TV serijom u produkciji HBO-a "The Wire"

jem klicu iz bilo koje zemlje, a ne da budu "predstavnicima (jedne) kinematografije". U svakom slučaju, vjerujem da je za veliki uspjeh potrebno veliko djelo, makar ono došlo iz male zemlje, i tu prevare nema.

? **Kažu da su za velika umjetnička djela ponekad potrebni veliki događaji, poput ratova, izrazitih promjena društveno-ekonomskih sistema i sl. Slažete li se s ovim tvrdnjama? Po Vama, postoji li danas velika tema u suvremenoj umjetnosti?**

- Još čekam na velika djela o jugoslovenskim ratovima. Vjerovatno je neki nemir, neka veća drama - ma koliko to grubo zvučalo - podstrek autoru, ali čini mi se da ta drama treba da bude intimne prirode da bi autor mogao da je osvoji, da postane njegova, da mu bude bliska i da je pretoči u djelo. S druge strane, možda prevelika trauma blokira autora... ne znam. Ima svakojakih umjetnika. Nema formule. Najinteresantniji filmovi koje sam u posljednje vrijeme vidio snimljeni su u Aziji, Rumunjskoj i na marginama američkog filma. Ne znam kako se to uklapa u teoriju velikih događaja. Što se velike teme u suvremenoj umjetnosti danas tiče, tema koja je meni interesantna je istraživanje prirode istine u medijima, odnosno mogućnosti dokumentarnog naspram igranog. Tu ne mislim na primitivne re-enactments ili na filmove snimljene po istinitim događajima, već na pretapanje igranog u dokumentarni i obrnuto, na ispitivanje prirode medija i prirode istine. Dokumentarna forma, djelimično i zbog sveopće dostupnosti kamera, nešto je što navodi na razmišljanje i na umjetničku igru koja je meni bliska.

? **Kako promišljate angažiranu umjetnost, treba li umjetnost odgovoriti na događaje iz života, što mislite o filmovima snimljenim o zbivanjima u ex-Yu '90-ih godina prošlog stoljeća, naravno, ako ste vidjeli neki od ovih filmova?**

- Nisam vidio dovoljno filmova koji se bave zbivanjima u ex-Yu '90-ih godina da bih o tome mogao da govorim. U principu, vjerujem u umjetnost pojedinca, u sudbinu čovjeka i u formalno bogatstvo umjetničkog djela. Više me interesuje što se događa glavnom junaku nego da li je on u Japanu, Brazilu ili Makedoniji. Ne mislim da velika tema čini velike filmove i čini se nepravda

odličnim filmovima koji doživljavaju da budu ignorisani samo zato što se ne bave tzv. velikom temom. Temu ostavljam filozofima, novinarima i antropolozima - mene interesuje čovjek. Velika tema ne može izvući loš film iz prosječnosti. U pozadini glavne priče "Prije kiše" kuvao se etnički konflikt, ali taj je film u suštini bila jedna ljubavna tragedija, odnosno tri i emotivni naboj filma je ono što ga je činilo posebnim, a ne tema. Film je bio strašno emotivno prihvaćen, i čak i danas susrećem reditelje, npr. na festivalu u Warszawi su mi prišli jedan reditelj iz Perua i jedan iz Kine, koji mi kažu da ih je taj film dirnuo tako duboko da su zbog njega počeli da se bave filmom, ili ljude koji su krenuli u Makedoniju da je upoznaju zbog filma.

YU-RATovi

Još čekam na velika djela o jugoslovenskim ratovima. Vjerovatno je neki nemir, neka veća drama - ma koliko to grubo zvučalo - podstrek autoru, ali čini mi se da ta drama treba da bude intimne prirode da bi autor mogao da je osvoji, da postane njegova, da mu bude bliska i da je pretoči u djelo

? **Stvaranjem novonastalih država na prostoru ex-Yu aktualizirana su pitanja tradicije, nacionalnog i kulturnog identiteta. Kako vidite odnos prema tradiciji na ovim prostorima, kako generalno razmišljate o ovim temama, koliko su bitne u umjetnosti, životu?**

- Najvažnije je djelo, pa zatim autor. Uopšte me ne zanima odakle on ili ona dolazi. Što se mene tiče, Michelangelo je mogao biti s Marsa. Dobro djelo stvara nove parametre tradicije i ne mora pratiti tradiciju. Druga je stvar koliko našim novonastalim državama (država kao institucije) i narodima u tim državama treba jačanje nacionalnog i kulturnog identiteta. To je vjerovatno neizbježno. Kao pubertet. Pravo je pitanje da li je ta tendencija insistiranja na identitetu dobronamjerna ili je isključiva i agresivna; da li je konstruktivna i - ma koliko to čudno zvučalo - komzopolitiska ili je ksenofobična; da li se hrani ljepotom ili agresivnošću. Malo jeste paradoksalno kontinuirano inzistirati na različitosti kad je pami valjak globalizacije iza ugla i kad svi jedni drugima sličimo više nego ikad u povijesti - i u načinu života i u ponašanju, a sve više i u samom razmišljanju. Ja u samo

desetak godina vidim kako se razlike tope u jednoj Indiji, recimo, i žao mi je vremena kad si mogao da putuješ u druge zemlje i da doživiš istinske razlike u kulturi, ponašanju, odnosu prema životu i načinu razmišljanja. Možda je i logično da male države insistiraju na različitosti. Samo da to ne bude izmišljena različitost.

Scorsese, Bergman, Oshima

? **Možete li reći nešto o Vašoj knjizi "Istina i fikcija - bilješke o iznimnoj vjeri u umjetnost" koju ste objavili 2012. Zašto treba pročitati ovu knjigu?**

- Treba je pročitati zato što je to jedna veoma mala knjižica. Šalim se! "Istina i fikcija - bilješke o iznimnoj vjeri u umjetnost"

je počela kao izlaganje na konferenciji u Vatikanu 2011. o temi "Film i vjera". Pošto je meni umjetnost vjera, a zanima me odnos stvarnosti i umjetničke artificijelnosti, krenuo sam da ispitujem taj odnos. Interesovalo me zašto je često autorima ili publici potrebno potenciranje da je film, ili knjiga, recimo, nastao na osnovu istinitog događaja. Iz toga se razvilo razmišljanje o vjeri, u smislu povjerenja, u umjetničko djelo - kod autora, ali i kod konzumenta. Bez te vjere, koja se desi dvaput - jednom u autoru i jednom u konzumentu - nema umjetnosti. Izdavač Punctum Books iz Brooklyna čuo je o mom izlaganju i predložio mi da ga elaboriram u knjigu, pa smo tako veoma brzo došli do ovog izdanja. Ja rijetko pišem teoriju. Svojevremeno sam napisao razmišljanje o razvoju ka totalnoj umjetnosti, nešto što je proizašlo iz mog tadašnjeg interesa za postkonceptualnu umjetnost i performans art '80-ih, kao što je i ova knjižica rezultat mog autorskog interesovanja za mjesto gdje se susreću istina i fikcija, odnosno proza.

? **S obzirom na to da je Oslobođenje list sa sjedištem u Sarajevu, neiz-**

bježno pitanje za slavnog filmaša: kako ocjenjujete Sarajevo Film Festival, trenutno najveću filmsku smotru na ovim prostorima?

- Godine 1995. ja sam bornim kolima iz Splita došao u Sarajevo. Putovanje je trajalo nekih 12 sati. Bio je rat. U Sarajevu se više nije pucalo, ali je grad još bio pod opsadom. Prošli smo kroz check-points i ušli u grad. Došao sam na projekciju "Prije kiše" koji se prikazivao u okviru Prvog Sarajevo Film Festivala. Bilo mi je stalo da dođem u Sarajevo i da ovdje prikažem film. Projekcija pod opsadom. Usred tog pakla, sreo sam predivne ljude i festival u povelju. Riješio sam da pomognem, pa sam u ime Festivala stupio u kontakt sa najvećim imenima filma danas, odnosno tada, i zamolio ih da posude svoja imena, da se priključe boardu počasnih direktora Festivala. Pristali su svi do jednog, i potpisali se - Martin Scorsese, Ingmar Bergman, Nagisa Oshima... Prošle sam se godine po prvi put vratio u grad i na festival i strašno sam se obradovao što je Festival prevazišao sva naša očekivanja.

? **Pratite li događanja u ovom dijelu svijeta, kada čujete riječ Balkan, što pomislite?**

- Ne pratim baš puno. Pomalo pratim ono što se dešava u Makedoniji, jer često tamo odlazim. Puno više pratim američku unutarnju politiku. Fascinira me k'o što kibicera fascinira dobra igra šaha u parku. Interesantno mi je pozicioniranje političkih ideja, partija i političara u jednom nako tako velikom sistemu, interesantna mi je borba ideja, shvatanja, para i moći u američkoj politici. Balkan jeste dio mene, ali ja sam i Njujorčanin, tamo živim dulje nego što sam ikada živio na Balkanu. Na sreću, zbog emigrantske prošlosti (i sadašnjosti) Amerike, u njenom je tkivu prihvatanje došljaka, posebno u New Yorku.

? **Bavite se pedagoškim radom, pisanjem, fotografijom, eksperimentalnim artom, uradili ste impresivan broj vrlo uspješnih muzičkih videoradova, za kraj ovog intervjua, pitanje: tko je Milčo Mančevski?**

- Ja sam jedan odličan čak-workaholic (fanatik rada!!!) koji najviše od svega voli slobodu.

vdje prikažem film. Projekcija pod opsadom